

УДК 373.2.091.33-027.22 „1917/1941”

Єськова Т.Л.

ВИХОВАННЯ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ РУЧНОЇ ПРАЦІ (ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС)

Постановка проблеми. Актуальність розробки проблеми трудового виховання дошкільників виражено в Законах України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, де визначено мету, завдання і шляхи реформування діяльності дошкільних навчальних закладів відповідно до потреб суспільства у формуванні працелюбної особистості. У Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що головна мета освіти полягає у „вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства” [1, с. 5]. Реалізація цієї мети повинна розпочинатися з дошкільного віку, оскільки саме цей вік є сензитивним періодом у формуванні базових рис особистості, серед яких важливе місце займає і працелюбність [2].

Проблеми трудового виховання, а саме виховання працелюбності як базової якості особистості, що постають перед сучасними дошкільними закладами, з давніх часів хвилювали педагогів, філософів і громадських діячів. Модернізація дошкільної освіти потребує нових методик, концепцій, створення яких передбачає ґрунтовний аналіз та переосмислення педагогічної спадщини. Саме історичний досвід становлення і розвитку теорії та практики суспільного дошкільного виховання в нашій державі представляє значний арсенал корисних педагогічних ідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз історико-педагогічних досліджень, у сучасних умовах незалежності України все частіше вчені звертаються до проблеми історії національного дошкільля (Л.Артемова, З.Борисова, Є.Коваленко, Т.Куліш, М.Мельничук, З.Нагачевська, С.Попиченко, Т.Слободянюк, І.Улюкаєва та ін.).

Окремі питання трудового виховання дошкільників під різним кутом зору розглядали такі сучасні українські науковці: Г.Беленька, Н.Голота, В.Ждан, Р.Заїченко, Л.Калуська, О.Кононко, В.Котирло, М.Машовець, В.Павленчик, Н.Рогальська та ін. У педагогічних дослідженнях, присвячених трудовому вихованню дітей дошкільного віку, працелюбність визначається як базова риса особистості, що включає морально-вольові, пізнавальні та дійові компоненти і наголошується на необхідності виховання любові до праці вже з дошкільного віку.

Однак, проблема виховання працелюбності у дітей дошкільного віку в історії вітчизняної дошкільної освіти не була предметом спеціальних досліджень. Зазначимо, що особливий потенціал в плані розвитку працелюбності мають заняття з ручної праці.

Формулювання цілей статті. Мета статі: розкрити особливості виховання працелюбності дошкільників на заняттях з ручної праці в дошкільних закладах у 1917-1941 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснене дослідження показало, що на початку ХХ ст., коли в Україні відбувалося становлення теорії та практики дошкільного виховання, в дитячих садках проводилися бесіди, різноманітні заняття, серед яких значне місце посідали заняття з ручної праці, що впливали не лише на розвиток рухів, дрібної моторики, а й творчості та формування важливих моральних рис, особливо працелюбності. Але, на той час ще не була розроблена методика організації та проведення занять, а у вихователів не було чіткого уявлення щодо виховного потенціалу різних видів праці. Вони користувалися рекомендаціями Ф. Фребеля, М. Монтесорі, П. Кергомар, Є. Водовозової, А. Симонович та ін. щодо організації роботи з ручної праці. З дітьми проводили такі види занять: нанизування, плетіння, вирізування, складання або згинання паперу, виклювання, вишивання тощо. Увага вихователів акцентувалася на важливості надання дитині можливості працювати самостійно, творчо, пропонуючи допомогу лише у разі потреби. Бажання активно і творчо працювати вважалось важливою складовою працелюбності [3].

Аналіз історико-педагогічної літератури, архівних документів з досліджуваної проблеми свідчить, що значні зміни в системі дошкільного виховання відбулися починаючи з 1917 року, що було пов'язано з певними політичними перетвореннями в Україні. Стрижнем тогочасної освітньої політики проголошувалося національне виховання, яке започатковувалося з першої його ланки – дошкільного виховання, включеного до державної системи освіти. У період короткотривалої державної незалежності України (1917-1919 рр.) освітні проблеми, зокрема завдання виховання дітей дошкільного віку, розглядали на демократичних засадах, задекларованих в офіційно-нормативних документах: „Регламент дитячих садків”, „Декларація з дошкільного виховання”, численних інструкціях та методичних листах. Не залишились поза увагою тогочасної науки і питання організації занять з ручної праці, що мали в той час здебільшого стихійний характер. Пропагувалися ідеї „вільного виховання”: створення спеціальних умов для організації занять з ручної праці, превалювання непрямих методів педагогічного керівництва трудовою діяльністю дошкільників. Ідеї національного дитячого садка, розроблені у виховній концепції С. Русової та працях вітчизняних педагогів Н.Лубенець, О.Дорошенко, Я.Чепіги та ін. реалізовувались і на заняттях з ручної праці, зокрема дітей знайомили з національною вишивкою, витинанням, різьбленням, особлива увага зверталась на національний колорит оформлення виробів. Для ручної праці використовували різні матеріали залежно від віку, розвитку дітей та регіональних особливостей (глину, крейду, кам'яну сіль,

льон, коноплю та ін.), звертали увагу на вияв дітьми творчого хисту, працелюбності, самостійності, сумлінності. Працелюбність визначалась педагогами як важлива моральна риса особистості, складовими компонентами якої є: повага до праці інших, розуміння її суспільної цінності, звичка до трудового зусилля, вміння доводити розпочату справу до кінця, оволодіння життєво необхідними трудовими вміннями та навичками.

В подальші роки педагоги (Н. Альмединген, Л. Тезавровська, Є. Тихеева, Г. Тумім, Л.Шлегер та ін.) наголошували на особливій ролі праці у вихованні дітей, надаючи вирішального значення формуванню особистості саме засобами ручної праці, оскільки вважали, що вона впливає не лише на фізичний розвиток дитини (поставу, силу, координацію рухів тощо), а й на важливі риси особистості, зокрема працелюбність. Це було пов'язано з тим, що праця визнавалася основою життя і найважливішим чинником формування гармонійної особистості. Ці педагоги створили методіку організації занять з ручної праці для дошкільників і вважали, що в роботі дитячого садка необхідно використовувати фребелівські заняття, спрямовані на розвиток дрібної моторики, що готували руку дитини до більш складних видів ручної праці, зокрема вишивання, плетіння, нанизування та ін. Такі заняття матимуть виховну цінність за умови виконання робіт охайно та з обов'язковим супроводом спеціальними бесідами чи розповідями.

У 20-30 рр. ХХ ст. працелюбність визначалась педагогами як важлива моральна риса особистості з такими складовими компонентами: повага до праці інших, розуміння її суспільної цінності, звичка до трудового зусилля, бажання виконувати із задоволенням різні види трудової діяльності та доводити розпочату справу до кінця, оволодіння життєво необхідними трудовими вміннями та навичками. У 30-х рр. значна роль у вихованні дітей дошкільного віку на нових засадах, зокрема відводилася праці, яка стала стрижнем усієї освітньо-виховної роботи дошкільних закладів. Науковці та педагоги-практики цього періоду (П. Блонський, П.Волобуєв, В.Греченко, Л. Горшелева, Є. Тихеева, С. Шацький та ін.) пропонували активно залучати дітей до трудової діяльності, обов'язково використовувати в роботі дитячого садка ручну працю, що впливала на готовність дитини до активної участі у трудовій діяльності в майбутньому [4; 5; 6]. Зміст трудового виховання, а також форми організації дітей на заняттях було визначено у програмних документах для дошкільних установ (1928, 1932, 1933, 1934, 1938) та методичних листах, де висвітлювались й особливості організації ручної праці. Основні положення цих документів спрямовували діяльність вихователя на організацію занять з ручної праці, знайомили з методикою їх проведення, особливостями виховання працелюбності як важливої моральної риси особистості, відображаючи тенденції розвитку трудового виховання дошкільників. У роботі дошкільних закладів заняття з ручної праці були спеціально організовані, систематичні та відповідали програмним вимогам.

Аналіз першоджерел засвідчив, що у 20-30-х рр. ХХ ст. у дошкільній педагогіці відбувалися активні наукові пошуки змісту та методик виховання працелюбності, здійснювалося вивчення впливу ручної праці на розвиток

особистості та її використання в навчально-освітньому процесі дошкільних установ. Дослідниками (В. Греченко, Л. Горшелєва, Р. Жуковська, А. Суровцева, Е. Краснопольський, Ф. Левін-Щиріна та ін.) було встановлено, що виховання любові до праці буде більш ефективним якщо: створено спеціальні умови для проведення занять з ручної праці (обладнання майстерень, куточків відповідає віковим особливостям дітей, гігієнічним вимогам; використовується різноманітний матеріал); діти отримуватимуть знання, вміння та навички усвідомлено та в них формується мотивація трудової діяльності; заняття будуть систематичні, сплановані, мають чітку структуру; вихователь прийматиме активну участь у проведенні занять.

Ураховуючи зв'язок виховання й навчання дітей з реаліями політичного життя, ознайомлення їх з подіями в країні та світі, актуальним стало виховання в дітей позитивного ставлення до будь-якої праці. У цей період зміст ручної праці дітей дошкільного віку на заняттях збагачувався за рахунок використання різноманітних матеріалів. З дітьми проводили такі види занять: тематичні, які були окреслені планом роботи педагога та за бажанням дітей. Як позитивне у досвіді тогочасного керівництва ручною працею слід відзначити прагнення педагогів розвивати в дітях вміння ставити мету діяльності, розв'язувати трудові завдання, співпрацювати, що впливало на виховання працелюбності [7].

У 30-х рр. у зв'язку із запровадженням політехнізації в дитячих садках „робітні” кімнати заповнили механізованими верстатами, що не відповідало рівневі психічного та фізичного розвитку дітей і нерідко призводило до вилучення з виховного процесу ігрової діяльності. Значна увага приділялася підготовці педагогів-інструкторів, які проводили заняття з дітьми в „робітних” кімнатах разом з вихователями. Дошкільники виготовляли різні речі, які потім використовували для потреб групи, дитсадка або навіть виробництва (ящики, підставки, полички, древка для прапорців тощо). У ці роки стали особливо помітними значні *недоліки* в організації занять з ручної праці: невідповідність змісту цієї діяльності віковим особливостям дітей; важливість формування трудових вмінь та навичок не завжди усвідомлювалася дітьми; нехтування індивідуальними особливостями дошкільників (інтересами, нахилами, здібностями); невдало дібрані форми організації дітей з чітко зумовленою регламентацією роботи (ланки, бригади, комісії, збори); перевага фронтальних занять, навіть із дітьми молодшого дошкільного віку; недооцінка впливу ігрової діяльності на формування особистості. У цей період починає зароджуватись навчально-дисциплінарний підхід до виховання.

Аналіз педагогічного досвіду виховання працелюбності на заняттях з ручної праці в дошкільних закладах у 20-30 рр. ХХ ст. свідчить про його особливості, які були пов'язані з необхідністю підпорядкування всього педагогічного процесу ідеологічним настановам того часу, що не сприяло покращенню роботи з виховання працелюбності.

З 1937 р. (після виходу наказу Наркомосу УРСР „Про відміну ручної праці, занять у майстернях і на пришкільних земельних ділянках”) актуалізувалася тенденція до відмови від попередніх педагогічних надбань з питань трудового виховання та ручної праці зокрема: починають закриватися

майстерні, „робітні” кімнати у дитячих садках, з яких вилучають обладнання; інструменти та матеріали стають більш одноманітними (папір, картон, природний матеріал); менше уваги звертається на якість виконання дитячих робіт. Ігнорування попереднього позитивного досвіду організації трудової діяльності призвело до змін у змісті, формах, методах виховання працелюбності та згасання дитячої активності в різних видах діяльності.

Аналіз архівних документів та історико-педагогічної літератури досліджуваного періоду дав підстави для виділення основних етапів розвитку проблеми виховання працелюбності дошкільників, де зміст, форми і методи використання ручної праці у освітньо-виховному процесі диференціювалися залежно від особливостей державної освітньої політики щодо трудового виховання дітей.

Перший етап (1917-1929 рр.) характеризується активними пошуками освітян у галузі дошкільного виховання. У ньому варто виділити особливі 1917-1919 рр., пов'язані зі становленням національної системи освіти, першою ланкою якої визнавалося дошкільне виховання. Ідея національного дитячого садка, проголошена С. Русовою, знайшла втілення і на заняттях з ручної праці, де вихователі особливу увагу приділяли виготовленню виробів з елементами декоративно-прикладного характеру, що мали національний колорит.

У подальші роки (1920-1929 рр.) відбувалося формування провідних засад у теорії та практиці дошкільного виховання. З'являються перші „Порадники”, „Інструкції”, методичні листи з порадами щодо організації трудової діяльності та занять з ручної праці. Характерною особливістю цього етапу є перехід від системи „вільного виховання” в роботі дошкільних закладів до застосування методів прямого впливу на дитину, які чітко регламентували трудову діяльність.

Другий етап (1930-1936 рр.) характеризується активізацією роботи педагогів з трудового виховання: у контексті ідеї політехнізації праця визнається головним засобом участі дітей у „соціалістичному будівництві”; в дошкільних установах ця робота тісно пов'язувалася з конкретним підприємством; зміст, форми, методи ручної праці спрямовувалися лише на досягнення суспільно корисної мети. На жаль, у процесі трудової діяльності не завжди враховувались індивідуальні та вікові можливості дітей, недооцінювалося значення національної культури у контексті виховання працелюбності. Життєдіяльність дітей була зарегламентована і заполітизована.

Третій етап (1937-1941 рр.) пов'язано із кардинальними змінами в політиці держави у галузі трудового виховання. В дошкільних закладах ліквідувалися майстерні та „робітні” кімнати, з яких вилучалося обладнання, зменшувалася кількість годин для занять з ручної праці. Тематика виробів була одноманітна та спрямовувалася на виготовлення іграшок-саморобок з паперу та природного матеріалу. Переважали словесні методи керівництва роботою дітей, яким не надавалося можливості самостійно обирати вид праці, матеріал та шляхи виконання роботи, що не сприяло вихованню інтересу до трудової діяльності.

У ході дослідження доведено, що прогресивні ідеї вітчизняних педагогів та позитивний досвід практичної роботи з проблеми виховання працелюбності дошкільників на заняттях з ручної праці слід розглядати як джерело подальшого розвитку організаційно-методичної роботи дошкільних навчальних закладів. Враховуючи історичний досвід виховання дітей дошкільного віку у 1917-1941 рр. можна констатувати, що в ці роки проблема використання ручної праці як засобу виховання працелюбності була актуальною і вирішувалася як науковцями так і педагогами практиками.

Висновки. Отже, вважаємо, що вивчення історичного аспекту проблеми виховання працелюбності дошкільників засобами ручної праці дає можливість запозичити те позитивне, яке сприяло розвитку виховання любові до праці як базової риси особистості і намітити шляхи удосконалення роботи сучасних дошкільних навчальних закладів з цього питання.

На нашу думку, організація та проведення занять з ручної праці у сучасному дошкільлі будуть сприяти вихованню працелюбності за умов: наявності добре обладнаних спеціальних кімнат для трудової діяльності, майстерень, куточків праці та необхідних інструментів і матеріалів; спеціально підготовлених педагогів-фахівців з ручної праці, оскільки проведення занять такими педагогами матиме, з нашої точки зору, більш високий рівень засвоєння дітьми знань, умінь та навичок з різних видів ручної праці; оволодіння вихователями новітніми методиками проведення занять з різних видів ручної праці (робота з папером, деревом, непридатним матеріалом, природним матеріалом, тканиною тощо) та введення нових матеріалів для виготовлення виробів; орієнтації педагогів на розкриття у дошкільників задатків (здібностей), нахилів, інтересів до певних видів ручної праці та творчості дошкільників; організація співпраці дітей з однолітками на заняттях та свідомого засвоєння суспільно корисного значення праці.

Перспективи подальших розвідок. До подальших напрямів дослідження можемо віднести питання впливу організації ручної праці на формування інших базових рис особистості (самостійність, відповідальність, сумлінність, креативність тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – №33. – С.4-6.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – К.: Світоч, 2008. – 430 с.
3. Симонович А.С. Детский сад/ Практическое руководство для детских садов / А.С.Симонович. – 3-е изд. – СПб., 1907. – С. 26-113.
4. Блонский П.П. Избранные психологические произведения / П.П.Блонский. – М.: Просвещение, 1964. – 548 с.
5. Волобуєв П.Ю. Політехнічне виховання в дошкільній установі / П.Ю.Волобуєв. – Х., 1931. – 36 с.
6. Горшелєва Л.С. Фізіологічні основи занять / Л.С.Горшелєва. – Х., 1932. – 115 с.

7. Горова О. Робітні кімнати / О.Горова // За комуністичне виховання дошкільника. – 1931. – № 4-5. – С. 21-24.

АНОТАЦІЯ

Єськова Т.Л. Виховання працелюбності дошкільників засобами ручної праці (історичний екскурс). У статті висвітлено прогресивні ідеї вітчизняних педагогів та позитивний досвід практичної роботи з проблеми виховання працелюбності дошкільників на заняттях з ручної праці (1917-1941 рр.).

Ключові слова: дошкільне виховання, трудове виховання, ручна праця, працелюбність.

АННОТАЦИЯ

Еськова Т.Л. Воспитание трудолюбия дошкольников средствами ручного труда (исторический экскурс). В статье рассматриваются прогрессивные педагогические идеи и опыт практической работы по воспитанию трудолюбия дошкольников на занятиях по ручному труду в 1917-1941 гг.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, ручной труд, трудолюбие, трудовое воспитание.

SUMMARY

Yeskova T.L. Developing of diligence of preschool age children by means of manual skills (historical aspect). The article deals with the progressive ideas of native educators and experience of practical work in upbringing industry of preschool age children at classes of handicrafts since 1917's till 1941's.

Key words: pre-school education, labour training education, manual work, labour.